

Pięćdziesiąta rocznica śmierci Henryka Elzenberga

W tym roku przypada pięćdziesiąta rocznica śmierci Henryka Elzenberga (1887–1967) – wybitnego polskiego filozofa, związanego z uniwersytetami w Krakowie, Warszawie, Wilnie i Toruniu. „Elzenberg – jak zauważył Bogusław Wolniewicz – to u nas główny eksponent pewnego wielkiego nurtu w filozofii, dla którego brak utartej nazwy. Można by go nazwać «egzystencjalnym», ale może lepiej za Bocheńskim¹ nazwać go *tychicznym* (od greckiego *tyche* = «los»). (...) Elzenberg to w nurcie tychicznym odnoga racjonalna: nie ma u niego ani cienia blagi”². Zajmował się głównie szeroko rozumianą filozofią kultury, etyką oraz estetyką. W jego myśli – według Wolniewicza – urzekają dwie cechy: rozmach i subtelność. Warty podkreślenia jest też sposób wyrazu owej myśli. „Jego proza jest klarowna, zwięzła, pełna energii”³ – pisał Mieczysław Wallis.

Równie urzekająca jak siła myśli Elzenberga jest jego postawa życiowa. Wallis ujął ją tak: „Przewodnią namiętnością Twego życia była pasja etyczna, praca nad sobą, doskonalenie się wewnętrzne, podźwignięcie siebie i innych na coraz wyższy poziom. Miałeś świadomość Swjej odrębności i jedyności i dążyłeś do możliwie najczystsze go wykrystalizowania tej odrębności, którą odczuwałeś jako wartość. (...) Twoja książka *Kłopot z istnieniem*, to wstrząsająca dziennik tej walki o odrębność własnego ja, o zachowanie swego oblicza. «Nie dajmy się naciskom, nie dajmy pokusie dojścia ze światem do taniego porozumienia» brzmi jeden z Twoich zapisków”⁴. I Elzenberg na żadne „tanie porozumienie” ze światem nie poszedł. „Wolał się skazać na wieloletnie milczenie, i to w okresie pełni sił twórczych, który u pisarzy jego pokroju

¹ J.M. Bocheński, *Europäische Philosophie der Gegenwart*, Monachium 1951, s. 204.

² B. Wolniewicz, *Elzenberg o tragizmie*, w: tegoż, *Filozofia i wartości*, t. III, Warszawa 2003, s. 291–292.

³ M. Wallis, *Henryk Elzenberg (Wspomnienie pośmiertne)*, „Ruch Filozoficzny” 1967, T. XXVI, nr 2, s. 107.

⁴ M. Wallis, *Przemówienie nad mogiłką Henryka Elzenberga na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie 10 kwietnia 1967 r.*, „Studia Estetyczne” 1968, T. 5, s. 366.

przychodzi zazwyczaj w późnych latach, niż napisać choćby jedno słowo bez pokrycia w najgłębszym przekonaniu”⁵ – wspominał Michał Chmielowiec.

Z okazji wspomnianej rocznicy w dniach 13–14 czerwca 2017 roku odbyła się w Uniwersytecie Warszawskim konferencja naukowa „Henryk Elzenberg. Emigracja wewnętrzna”. Spotkała się ona z dużym zainteresowaniem polskiego środowiska filozoficznego. Wzięło w niej udział trzydziestu trzech badaczy reprezentujących siedemnaście jednostek naukowych: Akademię Jana Długosza w Częstochowie; Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej; Instytut Filozofii i Socjologii PAN; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; Politechnikę Warszawską; Połączone Biblioteki WFiS UW, IFiS PAN i PTF; Uniwersytet Gdański; Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy; Uniwersytet Łódzki; Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina; Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie; Uniwersytet Śląski; Uniwersytet Warszawski; Uniwersytet Zielonogórski oraz Warszawską Szkołę Reklamy. Wystąpienia przyciągnęły liczne grono słuchaczy, w tym wielu studentów. Po referatach miały miejsce ciekawe dyskusje.

Niniejszy zeszyt „Przeglądu Filozoficznego” jest rezultatem czerwcowej konferencji. Otwierają go cztery teksty Elzenberga w opracowaniu Jana Zubelwicza: *Filozofia praktyczna i filozofia wartości* (1929), *Czytając Fernandezę* (1930), *Punkty wyjścia filozofii praktycznej* (1931) oraz *Zbawienie i ideał w moim życiu* (1941–1942). Następnie publikujemy sporządzony przez Irenę Bednarz wybór wypowiedzi polskich filozofów omawiających twórczość autora *Kłopotu z istnieniem* oraz przygotowany przez Lesława Hostyńskiego szkic biograficzny *Henryka Elzenberga życie „pod prąd”*. Na zasadniczą część numeru składa się dwadzieścia siedem rozpraw podzielonych na cztery bloki tematyczne: „Biografia intelektualna”, „Aksjologia i etyka”, „Humanistyka i filozofia analityczna”, „Literatura i sztuka”. Wśród autorów opublikowanych tekstów znalazły się zarówno osoby, które zetknęły się z Elzenbergiem osobiście (Bogusław Wolniewicz, Włodzimierz Tyburski), jak i młodzi badacze.

W przemówieniu wygłoszonym nad grobem Elzenberga Wallis mówił: „Twój pogląd na świat, na dzieje, na człowieka był głęboko pesymistyczny. Byłeś przepojony bolesną świadomością przemijania wszystkiego i nicości wszelkich poczynań i wysiłków ludzkich w skali kosmicznej”⁶. Być może czerwcową konferencją oraz niniejszy zeszyt wnoszą w ten globalny pesymizm odrobinę lokalnego optymizmu. Myśl Elzenberga nie popadła w zapomnienie. Przeciwnie, jest wciąż żywa i inspirująca. Mamy nadzieję, że zebrane tu arty-

⁵ M. Chmielowiec, *Spojrzenie ku „Dwu szkicom o Gandhim”*, „Wiadomości”, Londyn, 2 lipca 1967, nr 27 (1109), s. 6.

⁶ M. Wallis, *Przemówienie nad mogiłą Henryka Elzenberga...*, dz. cyt., s. 366.

kuły nie tylko zwrócą uwagę czytelników na głębię i piękno tej myśli, lecz także staną się bodźcem do stawiania nowych filozoficznych pytań i poszukiwania na nie oryginalnych odpowiedzi.

Pomysł upamiętnienia pięćdziesiątej rocznicy śmierci Henryka Elzenberga przez zorganizowanie konferencji naukowej i następnie wydanie monograficznego numeru „Przeglądu Filozoficznego” spotkał się z życzliwym przyjęciem wielu osób. Chcielibyśmy im wszystkim bardzo serdecznie podziękować. W szczególności dziękujemy dyrektorowi Instytutu Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, profesorowi Jakubowi Kloc-Konkołowiczowi, za zgodę na sfinansowanie konferencji ze środków Instytutu. Jesteśmy bardzo wdzięczni rodzinie Henryka Elzenberga za możliwość opublikowania czterech tekstów autora *Kłopotu z istnieniem*. Profesorowi Lesławowi Hostyńskiemu dziękujemy za udostępnienie fotografii Elzenberga, które wzbogaciły prezentowany w numerze materiał ilustracyjny. Doktorowi Marcinowi Jażyńskiemu dziękujemy za przygotowanie ciekawego plakatu konferencji.

Bogdan Dziobkowski